
STUDIA NAUK TEOLOGICZNYCH
TOM 11 (2016)

ANNA ZELLMÄ

DIALOG CHRZEŚCIJAŃSKO-ŻYDOWSKI
W KATECHEZIE MŁODZIEŻY SZKÓŁ PONADGIMNAZJALNYCH –
MIĘDZY ZAŁOŻENIAMI A PRAKTYKĄ

Współcześnie dialog chrześcijańsko-żydowski w katechezie młodzieży szkół ponadgimnazjalnych jest problemem wieloaspektowym. U jego podstaw znajdują się założenia programowe zapisane w katechetycznych dokumentach Kościoła katolickiego, a zwłaszcza w *Dyrektorium ogólnym o katechizacji*¹, *Dyrektorium katechetycznym Kościoła katolickiego w Polsce*² i w *Podstawie programowej katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*³. Równie istotny wydaje się *Program nauczania religii dla szkół ponadgimnazjalnych*⁴. Stanowi bowiem punkt wyjścia dla twórców podręczników i materiałów katechetycznych, w których uwidacznia się praktyczne zastosowanie założeń programowych.

W poniższych analizach zostanie podjęta problematyka dialogu chrześcijańsko-żydowskiego w katechezie młodzieży szkół ponadgimnazjalnych z perspektywy nie tylko teorii, ale także praktyki. Stąd też, obok ukazania podstawowych założeń dialogu chrześcijańsko-żydowskiego, które zapisano w dokumentach katechetycznych Kościoła katolickiego w Polsce, zwróci się uwagę na wybrane, aktualnie obowiązujące serie podręczników i materiałów katechetycznych dla młodzieży szkół ponadgimnazjalnych, analizując je pod kątem problematyki określonej w tytule niniejszego opracowania. I tak do programów nauczania religii *Świadek Chrystusa* (dla liceum i technikum) oraz *Z Chrystusem przez świat* (dla szkoły zawodowej) dobrano obowiązujące, ogólnopolskie serie podręczników WAM i Wydawnictwa Święty Wojciech⁵. Opracowano je na podstawie wymienionych programów naucza-

---

¹ Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dyrektorium ogólne o katechizacji*, Poznań: Pallottinum 1998.

² Konferencja Episkopatu Polski, *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków: WAM 2001.

³ Konferencja Episkopatu Polski, *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków: WAM 2010.

⁴ Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Program nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach*, Kraków: WAM 2010.

⁵ Obok analizowanych podręczników do nauczania religii, istnieją inne serie, które zostały zatwierdzone przez Biuro Programowania Katechezy. Mimo zatwierdzenia ich jako ogólnopolskie,

nia religii, obowiązujących od 2010 roku. Kryterium doboru stanowił ogólnopolski zasięg tych podręczników i dopuszczenie do użytku w wielu diecezjach w Polsce. Za istotne uznano również pionierskie materiały katechetyczne opracowane przez Wydawnictwo Święty Wojciech i kanał telewizyjny Religia.tv., w których kwestie związane z tematyką dialogu chrześcijańsko-żydowskiego zaprezentowano w niezwykle interesujący sposób. Zaakcentowanie tej wieloaspektowej perspektywy wydaje się o tyle istotne, że ma zarówno wymiar teoretyczny, jak i ukierunkowanie praktyczne. Wiąże się z poznaniem doktryny Kościoła katolickiego oraz z wychowaniem ekumenicznym. Niewątpliwie ma prowadzić do kształtowania postawy otwartości, przezwyciężania różnych form nietolerancji i antysemityzmu. Powstaje zatem pytanie: jakie są założenia programowe dialogu chrześcijańsko-żydowskiego w katechezie młodzieży z liceum, technikum i szkoły zawodowej? Wiąże się z nim pytanie o propozycje zawarte w wybranych podręcznikach i materiałach katechetycznych. Poszukiwanie odpowiedzi na wskazane pytania wymaga zatem umiejscowienia analiz w kontekście katechezy młodzieży szkół ponadgimnazjalnych. Wynika to m.in. z faktu, że „główny punkt ciężkości formacji ekumenicznej w procesie katechetycznym przypada właśnie na ten wiek katechizowanych”⁶. Uwzględnia się przy tym kwestie istotne dla praktyki.

Prezentowany tekst stanowi jedynie przyczynek do dyskusji na temat dialogu chrześcijańsko-żydowskiego we współczesnej katechezie młodzieży szkół ponadgimnazjalnych. Nie wyjaśnia wszystkich istotnych problemów, które pojawiają się w interakcjach katechetycznych w szkole i parafii. W przyszłości wymaga pogłębionych badań ilościowych i jakościowych wśród katechetów i katechizowanej młodzieży na temat dialogu chrześcijańsko-żydowskiego. Niewątpliwie tylko w ten sposób można poznać stan faktyczny problematyki określonej w tytule i wypracować nowe rozwiązania.

---

w praktyce mają one zasięg lokalny. Są to m.in. podręczniki wydane przez Wydawnictwo Ave i Wydawnictwo Archidiecezji Lubelskiej Gaudium. Z kolei podręczniki Wydawnictwa św. Stanisława BM zostały opracowane do programu *Bądźcie mocni*. Podobnie jak w przyjętych do analizy podręcznikach, podejmowana jest w nich problematyka dialogu chrześcijańsko-żydowskiego. Zob. np. S. Łabendowicz (red.), *Świadek Chrystusa w Kościele. Podręcznik do nauki religii dla klasy I liceum i technikum*, nr AZ-41-01/10-RA-7/13, Radom: Wydawnictwo Ave 2012; tenże, *Świadek Chrystusa w świecie. Podręcznik do nauki religii dla II klasy liceum i technikum*, nr AZ-42-01/10-RA-7/13, Radom: Wydawnictwo Ave 2014; R. Strus, W. Galant (red.), *Świadczyć o Jezusie w Kościele. Podręczniki do nauki religii dla klasy I liceum i technikum*, nr AZ-41-01/10-LU-1/12, Lublin: Gaudium 2013; ciż, *Świadczyć o Jezusie w świecie. Podręczniki do nauki religii dla klasy II liceum i technikum*, nr AZ-42-01/10-LU-4/13, Lublin: Gaudium 2013; T. Panuś, R. Chrzanowska (red.), *Mocni wiarą. Podręcznik do nauczania religii dla I klasy liceum i technikum*, nr AZ-41-06/12-KR-2/13, Kraków: Wydawnictwo św. Stanisław BM 2013; ciż, *Mocni nadzieją. Podręcznik do nauczania religii dla II klasy liceum i technikum*, nr AZ-42-06/12-KR-1/13, Kraków: Wydawnictwo św. Stanisław BM 2013.

⁶ J. Kostorz, *Ekumeniczny wymiar posoborowej katechezy w Polsce*, Opole: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego UO 2007, s. 22.

WOKÓŁ PODSTAWOWYCH ZAŁOŻEŃ PROGRAMOWYCH

Dialog chrześcijańsko-żydowski należy do kluczowych obszarów refleksji i praktyki dialogu międzyreligijnego⁷. Zgodnie z zaleceniami Kongregacji ds. Duchowieństwa⁸ i Komisji Wychowania Katolickiego⁹ katecheza dotycząca religii żydowskiej ma wspomagać uczniów w odkrywaniu właściwej więzi Kościoła katolickiego z narodem żydowskim, „do którego przodków Pan Bóg przemawiał”¹⁰. Wiąże się z tym motywowanie uczniów do poznania religii żydowskiej oraz wspomaganie w zrozumieniu i obiektywnym, sprawiedliwym postrzeganiu jej wyznawców¹¹. Tak określone działania wymagają również rozwijania umiejętności prowadzenia dialogu¹². Dzięki nim można należycie wspierać młodzież w kształtowaniu właściwie rozumianej postawy tolerancji¹³.

Ukonkretnieniem wymienionych założeń programowych są wskazania zapisane w *Podstawie programowej katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*¹⁴ i w *Programie nauczania religii rzymskokatolickiej*¹⁵ w różnych typach szkół ponadgimnazjalnych. Wymienione dokumenty sporadycznie i tylko *implicite* odnoszą się do celów, zadań i treści nauczania na temat dialogu chrześcijańsko-żydowskiego¹⁶. Co ważne, problematykę tę wiążą z zagadnieniami dotyczącymi Starego i Nowego Te-

⁷ Tamże, s. 22; por. np. Komisja ds. Stosunków Religijnych z Judaizmem, „*Bo dary łaski i wezwanie Boże są nieodwołalne (Rz 11,29). Refleksje o kwestiach teologicznych dotyczących relacji katolicko-żydowskich z okazji 50. rocznicy „Nostra aetate” (artykuł 4)*”, za: http://pliki.episkopat.pl/cms/pliki/c24310/o/Bo_dary_aski_i_wezwanie_Boz_e_sa_nieodwo_alne.pdf [dostęp: 2.04.2016].

⁸ Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dyrektorium ogólne o katechizacji*, nr 198.

⁹ Konferencja Episkopatu Polski, *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce*, nr 80.

¹⁰ Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dyrektorium ogólne o katechizacji*, nr 199.

¹¹ Tamże.

¹² Tamże.

¹³ Tamże; por. Konferencja Episkopatu Polski, *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce*, nr 80.

¹⁴ Konferencja Episkopatu Polski, *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*, s. 70-102.

¹⁵ Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Program nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach*, s. 139-223.

¹⁶ Zob. np. Konferencja Episkopatu Polski, *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*, s. 72-78; Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, „*Świadek Chrystusa*”. *Katecheza świadectwa wiary. Program nauczania religii dla liceum*, nr programu AZ-4-01/10, w: Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Program nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach*, s. 144-145, 152; Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, „*Świadek Chrystusa*”. *Katecheza świadectwa wiary. Program nauczania religii dla technikum*, nr programu AZ-6-01/10, w: Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Program nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach*, s. 176-177, 192; Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, „*Z Chrystusem zmieniamy świat*”. *Program nauczania religii dla*

stamentu (np. imionami Boga w Piśmie Świętym), misją *ad gentes* oraz z szerszym rozumieniem dialogu międzyreligijnego¹⁷. Wskazują też na „główne dokumenty i zasadnicze uchwały II Soboru Watykańskiego [oraz] pontyfikaty (papieży) Piusa XI, Piusa XII, [...] Jana Pawła II, Benedykta XVI”¹⁸. Słusznie w tym kontekście zakładają nie tylko przekaz wiedzy na temat pontyfikatu Piusa XII, Jana Pawła II i Benedykta XVI, ale także wspomaganie uczniów w odkrywaniu i właściwym rozumieniu „wydarzeń, które Jan Paweł II określił mianem grzechów Kościoła”¹⁹ oraz „ekspiacji podjętej przez tego papieża”²⁰. Niewątpliwie tak ogólnie określone założenia programowe katechezy młodzieży są ważne dla dialogu chrześcijańsko-żydowskiego. „Papież Jan Paweł II – jak słusznie zauważa W. Chrostowski – jest nie tylko uczestnikiem, lecz i prawdziwym promotorem [...] w zakresie dialogu Kościoła katolickiego z Żydami i judaizmem”²¹. W jego nauczaniu i postawie uwiadaczają się otwartość, wrażliwość, solidarność wobec Żydów i zaangażowanie na rzecz przełamywania uprzedzeń, odkrywania wspólnego dziedzictwa wiary, zbliżenia, poszanowania odrębności i tożsamości wyznawców religii Mojżeszowej oraz promocja dialogu międzyreligijnego i świadectwo modlitwy²². Warto zatem odwoływać się do postaci św. Jana Pawła II, aby ukazując młodzieży, na czym polega wspólne religijne dziedzictwo chrześcijan i Żydów, rozwijać w nich tożsamość chrześcijańską oraz uczyć otwartości i kształtować umiejętność prowadzenia dialogu z przedstawicielami judaizmu.

Obok wymienionych kwestii na uwagę zasługują bezpośrednie odniesienie do problematyki dialogu chrześcijańsko-żydowskiego²³. Występuje ono tylko raz w założeniach programowych nauczania religii w II klasie liceum, technikum i szkoły zawodowej. W dziale *Tak Bóg umiłował świat* wymienia się kwestie związane z judaizmem. Występują one w kontekście problematyki Przymierza i objawienia się

---

szkoły zawodowej, nr programu AZ-5-01/10, w: Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Program nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach*, s. 211-212.

¹⁷ Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, „*Z Chrystusem zmieniamy świat*”. *Program nauczania religii dla szkoły zawodowej*, nr programu AZ-5-01/10, w: Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Program nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach*, s. 211-212.

¹⁸ Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, „*Świadek Chrystusa*”. *Katecheza świadectwa wiary. Program nauczania religii dla liceum*, nr programu AZ-4-01/10, s. 144; Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, „*Świadek Chrystusa*”. *Katecheza świadectwa wiary. Program nauczania religii dla technikum*, nr programu AZ-6-01/10, s. 176.

¹⁹ Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, „*Świadek Chrystusa*”. *Katecheza świadectwa wiary. Program nauczania religii dla liceum*, nr programu AZ-4-01/10, s. 145.

²⁰ Tamże.

²¹ W. Chrostowski, *Jan Paweł II o Żydach i judaizmie 1990–1995*, „Znak” 3 (1996), s. 48.

²² Zob. więcej o tym w: tamże, s. 58-61.

²³ Szerzej o tym zob. np. w: J. Kistorz, *Introducing Teenagers to a Dialogue with Judaism the Task of School Catechesis*, „The Person and the Challenges” 4 (2014), nr 2, s. 127-140.

Boga w historii ludzkości²⁴. Brakuje przy tym odwołania do „szczególnej «więzi», która [...] Kościół wiąże z Żydami i z judaizmem”²⁵. Takie rozplanowanie tematyki może świadczyć o niedostatecznym dowartościowaniu w katechezie młodzieży szkół ponadgimnazjalnych znaczenia celów, zadań i treści bezpośrednio odnoszących się do dialogu chrześcijańsko-żydowskiego, a tym samym o marginalizacji problematyki podjętej w deklaracji Soboru Watykańskiego II *Nostra aetate*²⁶, w *Katechizmie Kościoła Katolickiego*²⁷ oraz w opracowanych przez Komisję Stolicy Apostolskiej wskazaniach dotyczących właściwego prezentowania Żydów i judaizmu w głoszeniu Słowa Bożego i katechezie Kościoła katolickiego²⁸. W przyszłości problematyka dialogu chrześcijańsko-żydowskiego wymaga zatem uzupełnienia i wyraźnego powiązania z edukacją szkolną. Niewątpliwie „precyzyjne, obiektywne i dokładne”²⁹ przekazywanie informacji na temat judaizmu stanowi podstawę przezwycięzania uprzedzeń i stereotypów oraz kształtowania postawy dialogu³⁰.

Biorąc pod uwagę powyższe rozważania, w praktyce trzeba dowartościować cele i treści edukacji szkolnej (np. języka polskiego, historii, wiedzy o społeczeństwie), które bezpośrednio lub pośrednio odnoszą się do judaizmu i religii żydowskiej. I chociaż założenie to jest słuszne i uzasadnione teoretycznie, wymaga od katechetów dobrej znajomości podstaw programowych kształcenia ogólnego oraz umiejętności uzupełniania i integrowania wiedzy uczniów w procesie nauczania religii. Stąd też w programach nauczania religii w liceum i technikum, w ramach korelacji z edukacją szkolną, wskazano m.in. na „wartość pojednania i przebaczenia win w budowaniu ładu pokojowego [...], różne religie świata, konflikty na podłożu religijnym, tradycję tolerancji religijnej w Polsce”³¹. W tym kontekście słusznie zwrócono uwagę na święte księgi religii niechrześcijańskich oraz na fragmenty Biblii i życiowe doświadczenia Jana Pawła II opisane w książce *Pamięć i tożsamość*³². Wyakcentowano też kulturę żydowską w Polsce, wyodrębniając przy tym kwestie

²⁴ Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, „Świadek Chrystusa”. *Katecheza świadectwa wiary. Program nauczania religii dla liceum*, nr programu AZ-4-01/10, s. 153.

²⁵ DNR 4.

²⁶ DNR 4.

²⁷ Zob. np. KKK 423, 439, 578, 581, 595, 2175; por. szczegółowe analizy prowadzone w: J. Bagrowicz, *Przesłanie „Katechizmu Kościoła Katolickiego” i jego konsekwencje dla katechezy i nauczania o Żydach i judaizmie*, „Collectanea Theologica” 65 (1995), nr 2, s. 61-92.

²⁸ Zob. *Żydzi i judaizm w głoszeniu słowa Bożego i katechezie Kościoła katolickiego. Wskazówki do właściwego przedstawiania tych zagadnień 24 czerwca 1985 r.*, nr 8, za: <http://www.prchiz.pl/prchizidzjidudaizmpopup.html> [dostęp: 11.04.2016].

²⁹ Tamże.

³⁰ Tamże; por. Komisja ds. Relacji Religijnych z Judaizmem, „*Bo dary łaski i wezwania Boże są nieodwołane (Rz 11,29)*”.

³¹ Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, „Świadek Chrystusa”. *Katecheza świadectwa wiary. Program nauczania religii dla liceum*, nr programu AZ-4-01/10, s. 146, 152.

³² Tamże, s. 142, 152.

związane z zabytkami kultury żydowskiej w regionie³³. Tak rozpisane zagadnienia słusznie powiązane z dialogiem chrześcijańsko-żydowskim. Dobra znajomość wspólnych korzeni oraz dziedzictwa kulturowego Żydów pozwala przewycięzać uprzedzenia oraz uszanować odrębność i tożsamość wyznawców religii Mojżeszowej. Na tej podstawie można zachęcać młodzież do udziału w dialogu z Żydami, np. podczas organizowanego co roku Dnia Judaizmu i Marszu Żywych, a przez to wspierać we wzajemnym zrozumieniu i przełamywaniu przejawów antysemityzmu.

TYTUŁEM EGZEMPLIFIKACJI: DIALOG CHRZEŚCIJAŃSKO-ŻYDOWSKI W PODRĘCZNIKACH

Propozycje merytoryczne i metodyczne, dotyczące dialogu chrześcijańsko-żydowskiego w podręcznikach do nauczania religii, są ważne dla praktyki. Ilustrują bowiem stopień i sposób uszczegółowienia założeń programowych, a przez to wywierają wpływ na praktykę.

Analizy treści podręczników WAM i Wydawnictwa Święty Wojciech do nauczania religii w szkołach ponadgimnazjalnych wykazały, że bezpośrednie odniesienie do problematyki dialogu chrześcijańsko-żydowskiego pojawia się sporadycznie. W poznańskiej serii materiałów katechetycznych kwestia judaizmu występuje w powiązaniu z wiarą przodków naszych i odkrywaniem korzeni chrześcijaństwa³⁴. Z kolei w serii podręczników WAM odniesienie do judaizmu uwidacznia się w temacie *Religie monoteistyczne o początku i celu świata*³⁵. Sporadycznie też i tylko w poznańskiej serii podręczników zwraca się uwagę na problem tolerancji wobec wyznawców innych religii, wymieniając także Żydów³⁶. W serii materiałów katechetycznych WAM nawiązanie do judaizmu można dostrzec w jednostce tematycznej dotyczącej starotestamentalnych imion Boga (np. Jahwe, Emmanuel)³⁷ i pełni

---

³³ Tamże, s. 154.

³⁴ J. Szpet, D. Jackowiak (red.), *Moje miejsce w Kościele. Podręcznik do nauki religii dla pierwszej klasy szkół ponadgimnazjalnych*, nr AZ-41-01/10-PO-1/11, zgodny z programem nauczania nr AZ-4-01/10, Poznań: Wydawnictwo Święty Wojciech 2011, s. 20, 149-164.

³⁵ Z. Marek, A. Hajduk, J. Mólka, A. Walulik (red.), *Drogi świadków Chrystusa. W świecie. Podręcznik metodycznych do religii dla II klasy liceum oraz II i III technikum*, według podręcznika nr AZ-42-01/10-KR-6/13 zgodnego z programem nauczania nr AZ-4-01/10, Kraków: WAM 2013, s. 29-33.

³⁶ J. Szpet, D. Jackowiak (red.), *Moje miejsce w Kościele. Podręcznik do nauki religii dla pierwszej klasy I szkół ponadgimnazjalnych*, s. 20, 149-164.

³⁷ Z. Marek, A. Hajduk, J. Mólka, A. Walulik (red.), *Drogi świadków Chrystusa. W świecie. Podręcznik metodycznych do religii dla II klasy liceum oraz II i III technikum*, s. 69-70.

Bożego Objawienia³⁸. Nie jest to jednak bezpośrednio odniesienie do problematyki dialogu chrześcijańsko-żydowskiego. Brakuje też ukierunkowania na kształtowanie postawy tolerancji, poszanowania i zrozumienia wyznawców religii Mojżeszowej.

Tylko w poznańskiej serii podręczników do nauczania religii w klasie II szkoły ponadgimnazjalnej można zauważyć jednostkę tematyczną pt. *Odkrywać korzenie chrześcijaństwa*³⁹, którą w całości poświęcono kwestiom istotnym dla wychowania młodzieży do dialogu chrześcijańsko-żydowskiego. Jej głównym celem jest „rozwijanie zainteresowania religią judaistyczną i jej wpływem na chrześcijaństwo”⁴⁰. Stąd też zwraca się uwagę na takie kwestie, jak: zakorzenienie religii chrześcijańskiej w judaizmie, podstawowe pojęcia związane z religią żydowską (np. „naród wybrany”, „przymierze”, „Jahwe”, „Talmud”, „święta żydowskie”, „synagoga”, „obrzezanie”, „Pascha”, „Sukkot”, „Chanukkah”, „szabat”, „Jom Kippur – Dzień Zadoścuczynienia”, „kalendarz żydowski”, „Rosz ha-szanah – Nowy Rok”), żydowski kanon Pisma Świętego, Dekalog jako podstawę izraelskiej etyki⁴¹. Wiele uwagi poświęca się więzi Kościoła rzymskokatolickiego z judaizmem. W tym kontekście słusznie wskazuje się na znaczenie dialogu chrześcijańsko-żydowskiego, który opiera się na obustronnym poznaniu i poszanowaniu⁴². Wiele uwagi poświęca się roli, jaką odegrali Sobór Watykański II i papież Jan Paweł II w dialogu chrześcijańsko-żydowskim⁴³. Takie rozplanowanie tematyki jest zgodne z założeniami programowymi nauczania religii w szkołach ponadgimnazjalnych. Co ważne, w praktyce może się przyczynić do przewyciężenia uprzedzeń młodzieży wobec wyznawców religii żydowskiej i do kształtowania postawy dialogu. Wymaga jednak odpowiednich rozwiązań organizacyjnych i metodycznych, które pozwolą wzbogacić przekaz wiedzy o rozwijanie umiejętności zrozumienia i poszanowania odmienności kulturowo-religijnej wyznawców religii żydowskiej oraz współdziałania na rzecz przewyciężenia uprzedzeń i stereotypów.

Obok wyżej wymienionej tematyki, w wielu jednostkach tematycznych, zwłaszcza w poznańskiej serii podręczników do nauczania religii, można dostrzec pośrednie odniesienie do dialogu chrześcijańsko-żydowskiego. Dotyczy to m.in. katechez na temat Soboru Watykańskiego II, posługi papieża (m.in. Piusa XII, Jana

³⁸ Ciż, *Drogi świadków Chrystusa. W Kościele. Podręcznik metodycznych do religii dla I klasy liceum oraz technikum*, według podręcznika nr AZ-41-01/10-KR-6/13 zgodnego z programem nauczania nr AZ-4-01/10 oraz AZ-6-01/10, Kraków: WAM 2013, s. 95-96.

³⁹ J. Szpet, D. Jackowiak (red.), *Moje miejsce w świecie. Podręcznik do nauki religii dla drugiej klasy szkół ponadgimnazjalnych*, nr AZ-42-01/10-PO-1/12, zgodny z programem nauczania nr AZ-4-01/10, Poznań: Wydawnictwo Święty Wojciech 2013, s. 53-57.

⁴⁰ Tamże; ciż, *Moje miejsce w świecie. Poradnik metodyczny dla drugiej klasy szkół ponadgimnazjalnych*, według podręcznika nr AZ-42-01/10-PO-1/12, zgodnego z programem nauczania nr AZ-4-01/10, Poznań: Wydawnictwo Święty Wojciech 2013, s. 53.

⁴¹ Tamże, s. 53-59.

⁴² Tamże, s. 53-54, 59.

⁴³ Tamże, s. 54, 59.

Pawła II, Benedykta XVI), powołania wszystkich uczniów Chrystusa do głoszenia słowa Bożego i świadectwa wiary⁴⁴. Brakuje jednak informacji o postawie papieża Piusa XII wobec nazizmu i Holocaustu. Wymaga to uzupełnienia, zwłaszcza że uczniowie często pozyskują niekompletną i uproszczoną wiedzę na ten temat z innych źródeł (np. podczas lekcji historii i języka polskiego oraz z Internetu)⁴⁵. Obok tego w praktyce należy dowartościować takie rozwiązania dydaktyczne, które wspomagają rozwój kompetencji społecznych niezbędnych w prowadzeniu dialogu i okazywaniu tolerancji.

W KIERUNKU PRAKTYKI – MATERIAŁY MULTIMEDIALNE

Temat dialogu chrześcijańsko-żydowskiego zajmuje ważne miejsce w materiałach multimedialnych, które we współpracy z kanałem telewizyjnym Religia.tv. ukazały się w Wydawnictwie Święty Wojciech⁴⁶. Każda część zawiera płytę DVD z krótkimi filmami dydaktycznymi, do których opracowano scenariusze katechezy. Obok nauczania Kościoła rzymskokatolickiego oraz Kościołów i wspólnot chrześcijańskich, ma miejsce odwołanie do judaizmu. Co ważne, w poszczególnych jednostkach tematycznych zakłada się nie tylko wzbogacanie wiedzy uczniów, ale także systematyczne wspomaganie rozwoju umiejętności potrzebnych do prowadzenia dialogu z wyznawcami religii żydowskiej. Proponowane przez autorów rozwiązania są zgodne z obowiązującymi dokumentami programowymi katechezy.

Dla praktyki istotne znaczenie mają propozycje zamieszczone w materiałach: *Lekcja religii 4: Dialog międzyreligijny*⁴⁷, *Lekcja religii 5: Księgi Święte*⁴⁸, *Lekcja religii 9: Święta żydowskie*⁴⁹. Uwzględniając najnowsze wyniki badań teologicznych, zwraca się uwagę na podstawowe komponenty zarówno wiary, jak i tradycji oraz kultury chrześcijańskiej i żydowskiej. Stąd też obok jednostki tematycznej pt.

⁴⁴ Z. Marek, A. Hajduk, J. Mólka, A. Walulik (red.), *Drogi świadków Chrystusa. W Kościele. Podręcznik metodycznych do religii dla klasy liceum I oraz technikum...*, s. 36-37, 134-136, 140-141; J. Szpet, D. Jackowiak (red.), *Moje miejsce w Kościele. Podręcznik do nauki religii dla pierwszej klasy szkół ponadgimnazjalnych*, s. 191-200.

⁴⁵ Zob. np. M. Wikowska, A. Stefaniak, M. Bilewicz, *Stracone szanse? Wpływ polskiej edukacji o zagładzie na postawy wobec Żydów*, „Psychologia Wychowawcza” 5 (2014), s. 147-159.

⁴⁶ Więcej na ten temat zob. np. w: A. Bałoniak, *O projekcie multimedialnym „Lekcja religii”*, za: <https://www.katecheta.pl/Polecamy/Lekcje-religii-plyta-DVD-scenariusze-lekcji> [dostęp: 10.04.2016].

⁴⁷ M. Jański, M. Tykfer, *Lekcja religii 4. Dialog międzyreligijny. Scenariusze lekcji religii do filmów*, Poznań: Wydawnictwo Święty Wojciech 2011.

⁴⁸ A. Bałoniak, A. Zellman, *Lekcja religii 5. Księgi święte. Scenariusze lekcji religii do filmów*, Poznań: Wydawnictwo Święty Wojciech 2011.

⁴⁹ J. Bartoszyńska, T. Siuda, *Lekcja religii 9. Święta żydowskie. Scenariusze lekcji religii do filmów*, Poznań: Wydawnictwo Święty Wojciech 2012.

*Dialog międzyreligijny*⁵⁰, można zauważyć zagadnienia dotyczące doktryny wiary oraz zasad życia i praktyk religijnych⁵¹. Koncentrują się one wokół starotestamentalnych imion Boga, osoby Jezusa z Nazaretu, wyznania wiary, Tory, Talmudu, Biblii, świąt żydowskich (np. Pesach, Szawuot, Sukkot i Simchat, Purim, Chanukah, Dnia Świętego), postu, modlitwy, jałmużny, moralności i seksualności⁵². Co ważne, w każdej jednostce tematycznej: (1) zwraca się uwagę na podobieństwa i różnice między chrześcijaństwem a judaizmem; (2) rzetelnie ukazuje wspólne dziedzictwo i korzenie wiary chrześcijańskiej; (3) zachęca młodzież do okazywania szacunku, zrozumienia, tolerancji i dialogu z wyznawcami religii żydowskiej (np. podczas braterskich spotkań i wspólnych projektów edukacyjnych)⁵³. Ma to istotne znaczenie dla praktyki. Tak opracowane scenariusze lekcji religii wraz z filmami edukacyjnymi spełniają ważną funkcję dydaktyczną. Są narzędziem wspomagającym katechetów we właściwym, pozbawionym uproszczonych schematów, wielowątkowym prezentowaniu młodzieży zagadnień związanych z judaizmem. Sprzyjają też podejmowaniu aktywności wychowawczej, której celem jest wspieranie katechizowanych w nabywaniu umiejętności prowadzenia dialogu najpierw w grupie rówieśniczej, a następnie w szerszych kręgach społecznych (np. podczas Dnia Judaizmu, Marszu Żywych, spotkań młodzieży polskiej i izraelskiej, warsztatów edukacyjnych Szkoła Dialogu).

PODSUMOWANIE

Zaprezentowane w niniejszym artykule kwestie koncentrowały się nie tylko wokół teorii, ale także praktyki. Służyły ukazaniu problematyki dialogu chrześcijańsko-żydowskiego na podstawie obowiązujących dokumentów programowych katechezy oraz zgodnych z nimi wybranych serii podręczników do nauczania religii i materiałów multimedialnych *Lekcja religii*.

Analizy wykazały, że nie dowartościowano należycie problematyki dialogu chrześcijańsko-żydowskiego w teorii. Bezpośrednie odwołanie do judaizmu, wspólnych korzeni religii chrześcijańskiej i żydowskiej, poszanowania i tolerancji oraz do zaangażowania w kształtowanie postawy dialogu występuje sporadycznie zarówno w dokumentach programowych katechezy, jak i w podręcznikach do nauczania religii. Dowartościowanie tej problematyki uwidacznia się w materiałach multimedialnych, które mają istotne znaczenie dla praktyki. Zawierają bowiem

⁵⁰ M. Jański, M. Tykfer, *Lekcja religii 4*, s. 7-15.

⁵¹ Tamże, s. 16-60.

⁵² Tamże.

⁵³ Tamże.

propozycje poszerzenia wiedzy młodzieży na temat judaizmu oraz przełamywania barier i uprzedzeń w kontaktach chrześcijan z wyznawcami religii żydowskiej. Co więcej, wskazują na potrzebę większej aktywności dydaktyczno-wychowawczej katechetów w zakresie wspierania katechizowanych w nabywaniu umiejętności istotnych dla dialogu chrześcijańsko-żydowskiego.

Jak dotąd brakuje analiz, które odwołują się do wyników badań przeprowadzonych na próbie katechetów i uczniów. Propozycje zawarte w analizowanych programach, podręcznikach i materiałach multimedialnych wymagają zatem weryfikacji empirycznej (np. za pomocą sondażu diagnostycznego, wywiadów, obserwacji uczestniczącej). Na szczególną uwagę zasługują pytania o obraz religii żydowskiej postrzeganej z perspektywy katechizowanych oraz o rolę nauczania religii i katechety w rozpoznawaniu wiedzy o historii narodu wybranego, wspólnych korzeni chrześcijaństwa i judaizmu (także w kontekście kultury narodowej i lokalnej). Niemniej istotne wydają się oczekiwania młodzieży dotyczące organizowania przez katechetów przestrzeni służącej przełamywaniu stereotypów i uprzedzeń oraz zaangażowania się na rzecz dialogu chrześcijańsko-żydowskiego.

Dialog chrześcijańsko-żydowski w katechezie młodzieży szkół ponadgimnazjalnych – między założeniami a praktyką

Streszczenie

Nauczanie o judaizmie we współczesnej katechezie młodzieży szkół ponadgimnazjalnych spełnia ważną rolę w dialogu chrześcijańsko-żydowskim. Pozwala katechizowanym zauważyć i zrozumieć wspólne korzenie chrześcijan i wyznawców religii Mojżeszowej. Przyczynia się do zmiany sposobu postrzegania mniejszości żydowskiej oraz okazywania jej szacunku i zrozumienia. Uzupełnia i integruje działania edukacyjne szkoły związane z edukacją o historii i tradycji Żydów. Stąd też nieuzasadnione wydaje się jedynie sporadyczne odwołanie do tej problematyki w dokumentach programowych katechezy młodzieży szkół ponadgimnazjalnych oraz w zgodnych z nimi seriach podręczników krakowskich i poznańskich. Braki te w przyszłości wymagają uzupełnienia. Warto uwagi i znaczące dla dialogu chrześcijańsko-żydowskiego są materiały *Lekcja religii* wydane przez Wydawnictwo Święty Wojciech przy współpracy z telewizją Religia.tv. W swych podstawowych założeniach mają one spełniać rolę środka dydaktycznego wspomagającego katechetów w przekazywaniu wiedzy o judaizmie oraz w kształtowaniu postawy dialogu i tolerancji. Ich skuteczność edukacyjną należałoby zweryfikować za pomocą badań empirycznych.

Słowa kluczowe: dialog chrześcijańsko-żydowski, katecheza, judaizm, młodzież, edukacja.

The Christian-Jewish dialogue
in the catechesis of youth in secondary schools –
between principles and practice

S u m m a r y

Teaching about Judaism in modern secondary school catechesis plays an important role in the Christian-Jewish dialogue. It helps the catechised to see and to understand the common roots of Christianity and Judaism. It contributes to a change in the way the Jewish minority is perceived and makes people adopt an attitude of respect and understanding towards Jews. It supplements and integrates educational activities of the school associated with Jewish history and tradition. Therefore, it seems unjustified that this subject matter is mentioned sporadically in the programme documents for secondary school catechesis and a series of handbooks published in Poznań and in Kraków. These deficits need to be eliminated. Materials entitled “Lekcja religii [Lesson of religion]” published by Wydawnictwo “Święty Wojciech” in collaboration with the Religia.tv television are noteworthy and significant to the Christian-Jewish dialogue. It is assumed that they are to aid religion teachers pass on knowledge on Judaism and to help students to develop an attitude of dialogue and tolerance. Their educational effectiveness should be verified by empirical studies.

Keywords: The Christian-Jewish dialogue, catechesis, Judaism, youth, education.

Der christlich-jüdischer Dialog in der Katechese
in den nachgymnasialen Schulen –
zwischen Theorie und Praxis

Z u s a m m e n f a s s u n g

Das Wissen über den Judentum in der heutigen Katechese für die nachgymnasiale Jugend spielt eine wichtige Rolle im christlich-jüdischen Dialog. Es hilft, dass die Schüler gemeinsame Wurzeln der Christen und der Anhänger der mosaïschen Religion sehen und verstehen. Es trägt auch dazu bei, die Art und Weise, auf welche die jüdische Minderheit gesehen wird, zu verändern und ihr gegenüber Verständnis und Achtung zu zeigen. Es ergänzt und integriert die Erziehungsaktivitäten der Schule, welche mit der Bildung im Bereich der Geschichte und Tradition der Juden zusammenhängen. Daher muss man als ungenügend die nur sporadische Verweisung auf diese Problematik beurteilen in den programmatischen Dokumenten bezüglich der Katechese der nachgymnasialen Jugend sowie in ihnen entsprechenden Lehrbüchern von Krakau und Posen. Diese Mängel müssten in Zukunft beseitigt werden. Bemerkenswert und bedeutend für den christlich-jüdischen Dialog sind dagegen die vom Verlag „Święty Wojciech“ unter der Zusammenarbeit des Senders „Religia.tv publizierten Lehrhilfen“ unter dem Titel „Religionsunterricht“. Nach der Grundabsicht sollen sie ein didaktisches Hilfsmittel sein, das Katecheten bei der Wei-

tergabe des Wissens über den Judaismus sowie in der Haltung des Dialogs und der Toleranz unterstützt. Ihre Bildungseffizienz muss jedoch noch mit Hilfe der empirischen Untersuchungen geprüft werden.

Schlüsselworte: christlich-jüdischer Dialog, Katechese, Judaismus, Jugend, Bildung.

BIBLIOGRAFIA

- Bagrowicz J., *Przesłanie „Katechizmu Kościoła Katolickiego” i jego konsekwencje dla katechezy i nauczania o Żydach i judaizmie*, „Collectanea Theologica” 65 (1995), nr 2, s. 61-92.
- Bałoniak A., *O projekcie multimedialnym „Lekcja religii”*, za: <https://www.katecheta.pl/Polecamy/Lekcje-religii-plyta-DVD-scenariusze-lekcji> [dostęp: 10.04.2016].
- Bałoniak A., Zellma A., *Lekcja religii 5. Księgi święte. Scenariusze lekcji religii do filmów*, Poznań: Wydawnictwo Święty Wojciech 2011.
- Bartoszyńska J., Siuda T., *Lekcja religii 9. Święta żydowskie. Scenariusze lekcji religii do filmów*, Poznań: Wydawnictwo Święty Wojciech 2012.
- Chrostowski W., *Jan Paweł II o Żydach i judaizmie 1990–1995*, „Znak” 3 (1996), s. 41-68.
- Jański M., Tykfer M., *Lekcja religii 4. Dialog międzyreligijny. Scenariusze lekcji religii do filmów*, Poznań: Wydawnictwo Święty Wojciech 2011.
- Katechizm Kościoła Katolickiego* (11 X 1992), Poznań: Pallottinum 2009².
- Komisja ds. Stosunków Religijnych z Judaizmem, *„Bo dary łaski i wezwanie Boże są nieodwołalne (Rz 11,29). Refleksje o kwestiach teologicznych dotyczących relacji katolicko-żydowskich z okazji 50. rocznicy „Nostra Aetate” (artykuł 4)*, http://pliki.episkopat.pl/cms/pliki/c24310/o/Bo_dary_aski_i_wezwanie_Boz_e_sa_nieodwo_alne.pdf [dostęp: 2.04.2016].
- Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Program nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach*, Kraków: WAM 2010.
- Konferencja Episkopatu Polski, *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków: WAM 2001.
- Konferencja Episkopatu Polski, *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków: WAM 2010.
- Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dyrektorium ogólne o katechizacji*, Poznań: Pallottinum 1998.
- Kostorz J., *Ekumeniczny wymiar posoborowej katechezy w Polsce*, Opole: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego UO 2007.
- Kostorz J., *Introducing Teenagers to a Dialogue with Judaism the Task of School Catechesis*, „The Person and the Challenges” 4 (2014), nr 2, s. 127-140.
- Łabędowicz S. (red.), *Świadek Chrystusa w Kościele. Podręcznik do nauki religii dla klasy I liceum i technikum*, nr AZ-41-01/10-RA-7/13, Radom: Wydawnictwo Ave 2012.
- Łabędowicz S. (red.), *Świadek Chrystusa w świecie. Podręcznik do nauki religii dla klasy 2 liceum i technikum*, nr AZ-42-01/10-RA-7/13, Radom: Wydawnictwo Ave 2014.

- Marek Z., Hajduk A., Mólka J., Walulik A. (red.), *Drogi świadków Chrystusa. W świecie. Podręcznik metodycznych do religii dla klasy liceum II oraz II i III technikum*, według podręcznika nr AZ-42-01/10-KR-6/13 zgodnego z programem nauczania nr AZ-4-01/10, Kraków: WAM 2013.
- Marek Z., Hajduk A., Mólka J., Walulik A. (red.), *Drogi świadków Chrystusa. W Kościele. Podręcznik metodycznych do religii dla klasy liceum I oraz technikum*, według podręcznika nr AZ-41-01/10-KR-6/13 zgodnego z programem nauczania nr AZ-4-01/10 oraz AZ-6-01/10, Kraków: WAM 2013.
- Panuś T., Chrzanowska R. (red.), *Mocni wiarą. Podręcznik do nauczania religii dla I klasy liceum i technikum*, nr AZ-41-06/12-KR-2/13, Kraków: Wydawnictwo św. Stanisław BM 2013.
- Panuś T., Chrzanowska R. (red.), *Mocni nadzieją. Podręcznik do nauczania religii dla II klasy liceum i technikum*, nr AZ-42-06/12-KR-1/13, Kraków: Wydawnictwo św. Stanisław BM 2013.
- Sobór Watykański II, *Deklaracja o stosunku Kościoła do religii niechrześcijańskich „Nostra aetate”*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekryty, deklaracje* [nowe tłumaczenie], Poznań: Pallotinum, 2002, s. 327-337.
- Strus R., Galant W. (red.), *Świadczyć o Jezusie w Kościele. Podręczniki do nauki religii dla I klasy liceum i technikum*, nr AZ-41-01/10-LU-1/12, Lublin: Gaudium 2013.
- Strus R., Galant W. (red.), *Świadczyć o Jezusie w świecie. Podręczniki do nauki religii dla II klasy liceum i II technikum*, nr AZ-42-01/10-LU-4/13, Lublin: Gaudium 2013.
- Szpet J., Jackowiak D. (red.), *Moje miejsce w Kościele. Podręcznik do nauki religii dla pierwszej klasy szkół ponadgimnazjalnych*, nr AZ-41-01/10-PO-1/11, zgodny z programem nauczania nr AZ-4-01/10, Poznań: Wydawnictwo Święty Wojciech 2011.
- Szpet J., Jackowiak D. (red.), *Moje miejsce w świecie. Podręcznik do nauki religii dla drugiej klasy szkół ponadgimnazjalnych*, nr AZ-42-01/10-PO-1/12, zgodny z programem nauczania nr AZ-4-01/10, Poznań: Wydawnictwo Święty Wojciech 2013.
- Szpet J., Jackowiak D. (red.), *Moje miejsce w świecie. Poradnik metodyczny dla drugiej klasy szkół ponadgimnazjalnych*, według podręcznika nr AZ-42-01/10-PO-1/12, zgodnego z programem nauczania nr AZ-4-01/10, Poznań: Wydawnictwo Święty Wojciech 2013.
- Wikowska M., Stefaniak A., Bilewicz M., *Stracone szanse? Wpływ polskiej edukacji o zagładzie na postawy wobec Żydów*, „Psychologia Wychowawcza” 5 (2014), s. 147-159.
- Żydzi i judaizm w głoszeniu słowa Bożego i katechezie Kościoła katolickiego. Wskazówki do właściwego przedstawiania tych zagadnień 24 czerwca 1985 r.*, nr 8, za: <http://www.prchiz.pl/prchizzidzijaizajmplpopup.html> [dostęp: 11.04.2016].

